

szövegben, zárójelben, hol pedig lábjegyzetekben adja meg hivatkozásait. A könyv végén található, mindössze kétoldalmi bibliográfiáról nem derül ki, hogy az csak Bardi tanulmányához tartozik-e, vagy az egész könyvhöz, a névmutató pedig hiányzik. A képleírásokban közölt és a szerzők által idézett számozások megfelelnek egymásnak, kivéve egy helyen, ahol Bardi a 103. és a 105. képre Knapphoz képest

fordítva hivatkozik. Az olvasó tájékozódását segítik viszont a vastagon szedett képszámok, s a kötet nyomdatechnikai kivitelezése csak dicséretet érdemel. A Soproni jezsuita díszletkönyvről készült könyv reprezentatív kiállításával és vitára inspiráló tanulmányaival nagy érdeklődésre tarthat számot.

Békés Enikő

MARGÓCSY ISTVÁN: PETŐFI SÁNDOR

Budapest, Korona Kiadó, 1999, 312 l. (Klasszikusaink).

A kötet alcíme meglepő: *Kísérlés*. Először talán a szokott szerzői magamentésre gondolnánk, a feladat nagysága és a terjedelem ellentmondására. (Szó, ami szó: a sorozat terjedelme valóban nem ideális, alig több az Irodalomtörténeti Füzetekénél; a kötetcímek viszont – az író/költő teljes nevével – monografikus feldolgozást ígérnek, amit az életrajzi kronológia és a bibliográfiai összeállítás tovább erősíthet.) Amikor azonban a szerző, aki évtizedek óta kutatja és oktatja Petőfit, ugyanezt a megszorítást argumentálva is kifejti (5–8), látható, hogy alcímét kéretik komolyan venni, az öt nagy tanulmányt összefogó *A romantikus Petőfi* belső gyűjtőcímmel együtt.

Kányádi Sándor mesélte, hogy a székelgyházi kisiskolások mint „Petőfi Sándor bácsit” köszöntötték: a költő, kivált, ha Sándor utónévre hallgat, csakis Petőfi lehet. Tudomásul kell vennünk, hogy az ország, sőt a nyelvterület lakossága zömének szemében ma is ő a poeta szinonimája – még akkor is, ha az 1973-as, felülről és ideologikusan vezényelt, kampányszerű születési évforduló túlhajtásának visszahatását tanárok és diákok körében máig

észlelhetni. Margócsy, aki 1988-ban pompás szöveggyűjteményt állított össze Petőfi politikai utóéletének dokumentumaiból („*Jöjjön el a te országod...*”), évtized múltán keserű evidenciát lát abban, hogy kötetét *A Petőfi-kultusz határtalanságáról* című tanulmányával kell kezdenie (11–47). Az elmúlt esztendőknél nálunk is önálló tudományággá izmosodott kultusztörténet most már valóban elodázhatatlanná teszi az irodalomtörténet és a kultusz szétválasztását. Hiszen a Petőfi-utóélet nemcsak minden magyar kultuszok legnagyobbika, a kultusztörténet ideális kutatási terepe, de (és ezt mi tesszük hozzá) elérte az önmaga farkába harapó kígyó állapotát: azok, akik Petőfi mellett éltek, döntéseiben befolyásolhatták (mint Szendrey Júlia, Jókai Mór, Egressy Gábor – vö. 22–23), előbb bűnbakká váltak a fehéregyházi síkság felől szemlélt életrajzokban, utóbb viszont, lefokozottságukkal, már-már az istenített személyiség képességeit kérdőjelezték meg: milyen lehetett az az ember, aki ilyen befolyásolókkal vette körül magát?

Csakhogy az irodalomtudomány Petőfi-képének és a kultusznak immár elkülöní-

tett újjáépítéséhez először visszabontani szükséges, hiszen még katedrán vannak azok, akik az egyébként nagy tehetségű és versérzékeny Pándi Pál ideológiai bűvészmutatványain nevelkedtek (egy ilyen értelmezés pengeélesen pontos elemzése: 23–26), és érthető zavarukban inkább átugorják vagy megrövidítik a Petőfire szánt órákat. Okkal-joggal figyelmeztet Margócsy a külföldi recepció számbavételének hézagaira is (már az előszóban: 7): a göttingeni egyetem finnugor tanszékén számon tartott 22.500, nyomtatásban megjelent fordításra vonatkozó adat csak a német nyelvterületre vonatkozik! Napi feladatként jelentkezik viszont, hogy a Petőfi-fordítók előző nemzedéke kiöregedett-kihalt (az 1960-as, 70-es években tevékenykedtek), és – amint a mostani kettős évforduló meg a frankfurti könyvvásár is bizonyította – pótlásukra még középtávú elképzelésekhez elegendő kulturális közakarát sem észlelhető.

Az előszó és a kultusztörténeti áttekintés végére érve világossá válik, hogy Margócsy maximális gondossággal farag erényt a szükségből. Az adott terjedelemben *kutatási stratégiát* vázol fel, amelyet összesen öt irányban képzel el (kultusztörténeti, irodalomszociológiai, alkotáslélektani, stílustörténeti-nyelvi és eszmetörténeti megközelítésben), és a mindegyiken tett jelentős lépéssel megteremti annak a szakmai párbeszédnek, vitának a lehetőségét, amelyiket az elmúlt évtizedben a Petőfi-recepció sajnálatosan nélkülözött, és amely létrehozhatja a modellálhatóan legjelentősebb utóéletben az interpretáció sokféleségének egymás mellett élését. Ennek érdekében *most* konstansnak veszi a Petőfi-szövegkorpuszt, a rá vonatkozó filológiai állításokat (5–6); ezek felülvizs-

gálata és esetleges bővítése is a kritikai kiadás feladata lesz. Induktív anyaga így – hogy ne zavarja az interpretáció feszességét – a jegyzetekbe kerül át, a legszemléletesebb szövegpélda vagy szakirodalmi hely említésével és utalással a nagyszámú többire (vö. 256–257).

Margócsy értelmezésében Petőfi „modern polgári író” olyan vonatkozásban (is), hogy az 1840-es évek megélenkülő hírlapirodalmában és kiadói konkurenciaharcjai közepette nemcsak feltalálta magát, de – kizárólag a tollából elsőként megélve – tisztos középosztályi életszínvonalat is elért (71). E téren 1962, Törő Györgyi tanulmánya óta (*Petőfi anyagi helyzete = Tanulmányok Petőfiről*, szerk. PÁNDI Pál és TÓTH Dezső, Bp., 1962, 41–90) nem sok történt. Most néhány rendkívül találó megjegyzés készlet továbbgondolkodásra. Ilyen – példának okáért – a szerzői jog megiratlan korai története, amely előbb a romantikus triász kezdeményezéseként vetődik fel a Kisfaludy Társaságban, eljut a megszövegezett törvényjavaslatig 1844 őszén az országgyűlésen – és ott már nem kerül tárgyalásra, s nem szerepel az 1847. évi ellenzéki követetutasításokban sem. (Vö. 59–60, a Jókai–Petőfi szerkesztette Életképek közleményével!) Soha nem gondoltuk végig, mit jelent az 1843/44. évi országgyűlés kudarca ebből a szempontból a Petőfi-generáció számára, és mit köl-tonknek. Talán azt, hogy neki van piaca a Pesti Divatlapnál a hetente „vágott” versre, szemben a Pozsonyból visszaözönlő költőtársakkal és literátus ifjakkal – Petőfi életében először kerül előnyös helyzetbe, nemzedéktársaihoz viszonyítva. Felmérendő még, hogy mit jelentett ez a csoport a pest-budai irodalmi életben; annak ellenére, hogy még Petőfinek sem sikerült

1845 elején szervezettebbé tenni „rűpöktársaságukat” (18–20 fő), ez 1846 tavaszára maradt. Vagy ilyen az írói név védjegyként funkcionálása (61–62), annak megemlékezésével, hogy az *Összes költemények* élén – és névjegyén is! – csak a magyarított családnév hat betűje áll; majd ennek kiterjesztési kísérlete az írófeleségre is (63).

A *Petőfi szerepdilemmái* (75–134) és *A romantikus Petőfi* című tanulmány (135–212) már konkrét versértelmezéseket is tartalmaz, és ezért várhatóan – a szerző szándékának megfelelően és remélhetően – nagyobb vitákat fog kiváltani. Margócsy az *Összes költemények* előszavában alkotói sajátosságnak, egyben kortünetnek megvallozott „szaggatottság” tartalmából indult ki, és azt egy „költészeti szerephármasság feloldhatatlanságából”, azaz az „önmaga korlátlanágát hirdető individualizmus”, „a természeti-közösségi szerep” és a „profetikus vezér szerep” állandóan kereszteződő ütközéséből vezeti le; amelyekkel a költő folyamatosan szembenézve, saját helyét választások-döntések sorában kereste (92–95, 118–119). A bizonyításhoz használt versanyag, persze, nem a szokott antológia-szemponatok szerint való; nemcsak a *Felhők* és *Az apostol* újraértékelése szükséges ehhez, hanem olyan költemények „felfedezése”, mint például a *Falun* (123–124, 202–203), a *Szomorú éj* (124–125), a *Vízen* (166–167), a *Nem ért engem a világ...* (168), a *Tűz* (179), *Az éj* (187), a *Képzetem* (188) stb., stb. Mint a (sokkal hosszabbra is nyújtható) címfelsorolásból is látható, Margócsy a legfontosabb pontokon támadja a „nemzeti klasszicizmus” és a „lírai realizmus” kategóriáit. A romantika stílussajátosságait sikerrel bizonyítja a tájversek csoportján (202–212), és különö-

sen figyelemreméltók azok az oldalak, amelyeken a közhelyé vált nyelvi-stilisztikai felfogással – „Költészetében a dolgok újra azok, amik” (Németh G. Béla) – vitatkozik a szerző. Ehelyütt a magyarázat arra is, hogy a petőfieskedők miben nem tudták követni mesterüket, miközben „költészetének ’szótári’ jellegét, tárgyi megkötöttségét, szójelentéseinek elemi köznyelviségét átvehették vagy utánozhatták...” (166.)

Fontos és új mondandója van Margócsynak a romantikus költő antinomikus világképén belül a történelemszemléletről is. A történelem előrehaladásának hegeli ihletésű látomása mellett jelentkező kétségverseket (elsősorban a *Világosságot!* címűt) a szakirodalom eddigelé leküzdött válságjelként vagy ideológiai hangulatként értelmezte, pedig a történetfilozófiai kétely nem csak (körforgásemlétté kiépítve) ebben a versben érhető tetten, hanem most érzékeny részelemzések igazolják, hogy ez a poláris szemlélet azoknak a költeményeknek egyszerre „felemelő és elborzasztó” képanyagában is kimutatható (*Az ítélet, Föltámadott a tenger..., 1848, te csillag...*), amelyeket a nagy forradalmi látomások közé soroltak, és vezérmotívumaik alapján, nem is indokolatlanul (180–182).

Igen fontos megállapítás, hogy – noha irodalmunkban nemigen készült, az *Összes költemények* hivatkozott előszaván kívül, romantikus kiáltvány, öngazolás stb. – a gyakorlatban mindhárom műfajcsoportban megszülettek azok az alkotások, amelyek nemcsak markánsan igazolták a romantika eredetiségét, de egyenesen szellemiségének és stílussajátosságainak tűréshatárait próbálgatták. Petőfi így visszakerül Vajda Péter, Teleki László, Czákó Zsigmond, a

korai regényeit író Jókai Mór és Kemény Zsigmond társaságába; miközben persze az is igaz, hogy Petőfi maga nem élt ugyan a stílusirányzat megnevezésével, de a Tízek Társaságát mégis „romantikai iskola”-nak tekintette (vö. 147).

Az eddig elemzett tanulmányoktól némileg elkülönül *A szabad elvű Petőfi* (213–239), amely eredetileg bevezetőnek készült a reformkori szabadelvűeket bemutató, az 1848-as forradalom 150. évfordulójára kiadott könyvsorozat Petőfi-szövegei elé. Most a szerző végre érvényesíthette szándékát: az egybe- vagy különírás itt ugyanis nem helyesírási kérdés és nem is szójáték. (Némi iróniával: a sorozat nem nélkülözhetette a liberalizmust átél, költői világába néhány eszméjét, vonását integráló, de nem szabadelvű Petőfit – újabb kultusz történeti adat!) Ehelyütt, a korábban igen magasra tett színvonal mérce alapján, arra várnánk választ: vajon a politikus Petőfiben vagy életművének 1848/49-ben közvetlenül politikai hányadában szintén a polarizált világkép érvényesül-e (erre vannak korábbi utalások a többi tanulmányban), avagy Petőfi stratégia és taktika kettősségében, azaz profi politikusként cselekszik és ír-e. (Amire szintén akadnak jelek; gondoljunk például a Közcsendi Bizottmány kérésére ki nem adott *Dicsőséges nagyurak...* esetére vagy arra az 1848. május 27.-ről keltezett hírlapi cikkekre, melyben – a délvidéki szerb támadás hatására – bejelentette a köztársasági agitáció időleges felfüggesztését, és amelyet aztán 1848 őszén, a fegyveres harc

megindulása után versekben folytatott.) Margócsy érzekelte „a kijelentések és megfogalmazások ellentmondásai”-t (234), ámde kifejtésük ezúttal fölöttébb vázlatos maradt.

A kísérlet – bízvást elmondható – sikerült. Noha nem monográfia készült ezúttal, a tanulmányok és jegyzeteik között máris létezik a kötetben az a belső utalásrendszer (számos esetben pedig olvasás közben, gondolatban az olvasó is kiépítheti), ami a kutatási stratégia organikus voltát és egyben életképességét bizonyítja. Akadnak részletek, ahol a recenzens véleménye vagy kutatói tapasztalata eltér az itteni elemzéstől. Legfőbb hiányérzetünk például, hogy az *Összes költemények* önjellemző előszavának egy másik igen fontos passzusát, az „igazi magyar versformá”-ra vonatkozót Margócsy (még) nem elemezte, pedig nyelvészeti és stilisztikai felkészültsége, érzékenysége predestinálja őt erre a feladatra.

A lényeg azonban most nem ez, hanem az, hogy jelentős munka született, amellyel a Petőfi-kutatás megkezdheti az újraépítkezés időszakát, és amelynek a laudáció is kijár. Margócsy István nem valamelyik divatelmélet jól-rosszul elsajátított és magyarított követelményrendszerét vagy más tudatformák (politikából, filozófiából, ideológiákból) kölcsönzött normáit használja elemzésre. Petőfi Sándor szövegeiből indul ki, és hozzájuk érkezik meg olvasója is.

Kerényi Ferenc